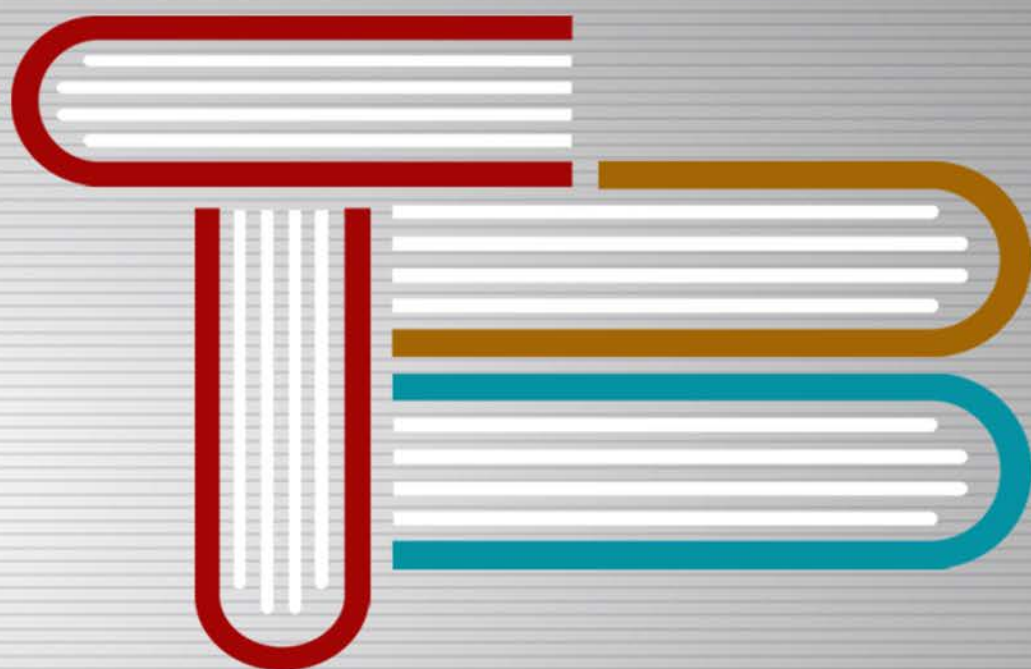

ТОПЛИЧКИ ЗБОРНИК

ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКЕ НАУКЕ

ПРОКУПЉЕ 2021.

**НАРОДНИ МУЗЕЈ ТОПЛИЦЕ
ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ТОПЛИЦЕ**

ТОПЛИЧКИ ЗБОРНИК
часопис за друштвено-хуманистичке науке
година VI, број 6

ПРОКУПЉЕ, 2021

ТОПЛИЧКИ ЗБОРНИК

Издавачи:

НАРОДНИ МУЗЕЈ ТОПЛИЦЕ
ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ТОПЛИЦЕ

Главни и одговорни уредници:

Милан Стојановић
Дарко Жарић

Редакцијски одбор:

др Саша Д. Станојевић
др Саша Марковић
др Дмитар Тасић
др Слободан Кањевац
Сара Јекић
Сања Црнобрња Красић
Драган Лекић, секретар

Лектура и коректура:

Драган Огњановић

Штампа:

SVETPRINTA, Ниш
Тираж: 300 примерака

ISSN 2466-5371. год. 6, бр 6 (2021)

Мирослав С. Милошевић*

Универзитет у Приштини

са привременим седиштем у Косовској Митровици,

Филозофски факултет, Катедра за историју

**ИЗ ИСТОРИЈЕ СРБА У ХАБЗБУРШКОЈ МОНАРХИЈИ
(ДЕЈАН МИКАВИЦА, ГОРАН ВАСИН, НЕНАД НИНКОВИЋ,
ПРЕЧАНСКИ СРБИ У ВЕЛИКОМ РАТУ, НОВИ САД: ПРОМЕТЕЈ,
2018, 345 СТР.)**

Монографија Пречански Срби у Великом рату 1914 – 1918, представља тринаесту књигу из едиције Пречански Срби до слома Аустроугарске у издању издавачке куће Прометеј из Новог Сада. Аутори овог дела су еминентни професори Филозофског факултета, Универзитета у Новом Саду, о чему сведочи њихов богати истраживачки опус из области историје српског народа у Хабзбуршкој монархији. Наслов ове монографије може да алудира на искључиво војно учешће Срба у аустроугарској армији, међутим, аутори су дали значајан допринос да се и поред поменуте тематике, обради и представи друштвено-политички положај српског народа уочи и током Првог светског рата. Како су сами аутори навели у предговору, дело је настало као резултат вишегодишњих истраживања у архивима и библиотекама, у земљи и иностранству. Списак извора и литературе, наведен на крају сваког поглавља, верно нам илуструје коришћена документа немачког, аустријског и српског порекла. Заиста,

* Стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја
miroslav.milosevic@rcup.pr.ac.rs

списак референци нам одаје такав утисак да су аутори готово исцрпно приступили изradi ове вредне монографије.

Почетак XX века за Србе у Хабзбуршкој монархији био је тежак и неизвестан. Суочени са притисцима Беча и Пеште, грчевито су се борили за очување своје црквено-просветне аутономије. Притисак на Пречанске Србе нарочито се манифестовао у време Царинског рата 1906. и анексије Босне и Херцеговине 1908. године. Аутори су овим догађајима, посветили прво поглавље под насловом Срби у Аустро-Угарској између црквено-просветне аутономије и источног питања 1908 – 1914 (11–22). За ову целину можемо слободно констатовати да представља неку врсту увода и упознавања читаоца са приликама у којима су живели Пречански Срби. Истакнути су важни моменти националне историје, као што су Балкански ратови и њихов одјек у Монархији и одушевљење српског становништва. Представљено је политичко нејединство и неусаглашени ставови водећих партија и њихове последице по Пречанске Србе.

Друго поглавље носи назив Пад двоглавог орла (25–89). Овде је евидентно доста пажње посвећено унутрашњим приликама у Хабзбуршкој монархији уочи и током ратних сукоба. Интересантан део овог поглавља заузимају непријатељски односи аустроугарске војске према осталим народима који су живели на тлу Монархије. Изнете су суморне слике избеглица које су се склањале пред руском офанзивом, њихово не збрињавање и малтретирање од стране аустроугарске војске. Аутори су се осврнули и на живот људи ван ратних подручја, на проблеме око снабдевања храном, водом, колапсом привреде, појавом заразних болести, што несумњиво сведочи да власти Монархије нису биле довољно спремне за сукобе широких размера. Са војног аспекта приказане су борбе на источном фронту са руском армијом, сукоби на реци Сочи¹ са Италијанима, појавом дезертерства међу Чесима и Србима, као и нелојалношћу Мађара.

¹ Река Соча (итал. Isonzo), протиче кроз западну Словенију и северну Италију.

Аутори су анализирали саставе мултинационалне војске, потом нејединство у главном штабу генералштаба и гомилу нелогичних наређења која су одвела у смрт велики број војника.

Треће поглавље Срби у аустроугарској војсци (95–176) представља једну од обимнијих целина у овој монографији. Аутори су покушали да на веродостојан начин прикажу улогу српских војника у аустроугарској армији, описујући начин мобилизације, затим распоред српских дивизија и пукова на фронту, њихов однос према надређенима, али и ка непријатељу. Кроз текст су хронолошки означене све важне ратне године од 1914. до 1918. Важно место у овом поглављу заузима епизода о формирању српских добровољачких одреда, насталих од дезертера који су се предавали руској армији на источном фронту. У контексту ратних дешавања, презентовани су подаци о етничком саставу армија, дивизија, пукова, бригада. У овом делу монографије заступљено је и неколико прилога у виду војних карти и фотографија са ратних попришта. Иако у неком моменту за читаоце делују сувопарно статистички подаци и проценти о броју Срба у аустроугарским јединицама, то нам ипак даје јасну слику о учешћу Пречана у Великом рату. Власти Монархије су одлично знале војну способност српских војника и њихово ратно расположење као и национална осећања, зато су их распоређивали на оним деловима фронта где нису могли да дођу у сукоб са својим сународницима из Краљевине Србије. Суочени са дискриминацијом и непрестаном сумњом од стране аустроугарских официра и војника, стваран је осећај неприпадности и као последица свега тога јављало се дезертерство.

Наредно поглавље је Српска црква у Аустро-Угарској 1914 – 1918 (187–211), посвећено Карловачкој митрополији и њеном митрополиту Мирону Николићу. Хронолошки гледано, аутори су презентовали стање српске цркве у Хабзбуршкој монархији од Видовданског атентата до ослобођења 1918. године. Важно је знати у каквом се незахвалном положају налазила српска црква. У том смислу аутори су покушали да пруже

одговоре на следећа питања: Зашто је митрополит Николић водио мирнодопску политику према Бечу? Да ли је био на удару својих сународника? Како је функционисала Богословија? Каква је била судбина митрополита Николића и осталих његових духовника након уједињења са Краљевином Србијом? Аутори су приликом израде овог поглавља поред необјављене грађе похрањене у Архиву Српске академије науке и уметности у Сремским Карловцима, користили и дневник владике Мирона Николића.

Страдање српског народа у вихору Великог рата на територији Аустроугарске монархије било је оличено у политичким притисцима, укидању грађанских права, сатирању ћирилице, прогону неистомишљеника, велеиздајничким процесима, да би свој епилог добило у логорима смрти – овим заправо почиње уводни део петог поглавља Аустроугарска јавност и Пречански Срби у Великом рату 1914 – 1916 (215–269). Пропагандна делатност бечке, мађарске и хрватске штампе, допринела је да се Срби означе као једини кривци за све ратне недаће које су задесиле остале народе у Хабзбуршкој монархији. Као последица тих лажних вести јављали су се погроми над Србима у Загребу, Пешти, Бечу, Темишвару и другим местима. Намера аутора је била да путем дневне штампе илуструје читаоцима несносно стање у коме се нашао српски народ.

Претпоследње поглавље ове монографије је Срби у Срему 1914 – 1918 (285–315). У овом делу дат је посебан осврт на положај српског живља на простору Срема, полазећи од јулске кризе па све до уласка српске војске. Аутори су том приликом дали значајан простор офанзиви српске војске у септембру 1914. године и улози домаћег становништва у тим догађајима. Ова целина нам пружа увид у каквом је стању био српски народ, окружен двема војскама, са каквим се притисцима суочавао и како је егзистирао у тим кризним моментима. Изложени су подаци о тортури и угњетавању свега што је било српско. Аутори су се потрудили да именују поједина насељена места која су у потпуности била исељена, а становништво

178

депортовано у друге крајеве. Примећена је висока пожртвованост и својеврсни ризик српских сељака да се и по цени живота врате на своја имања. Описане су трагичне судбине оних Срба који нису желели да напусте своје домове након неуспешне офанзиве српске војске у јесен 1914. године. Као и у свим осталим крајевима, тако је и у Срему примењиван преки суд над угледним Србима и свима онима који су се сумњичили да раде против Беча. Овде су аутори користили грађу из Хрватског државног архива.

Долазимо до поглавља Пречански Срби и политика присаједињења Краљевини Србији 1917 – 1918 (321–339), као последњу целину ове монографије. Као што из самог наслова примећујемо, овде је заступљена политика Пречанских Срба у време дубоке кризе Хабзбуршке монархије и процес остваривања идеја о уједињењу са Краљевином Србијом. Један од угледних политичара, Јаша Томић, одиграо је пресудну улогу у тим динамичним догађајима. Истакао се као неко ко је окупљао политичаре и сазивао Народне саборе на којима су изношене идеје о самоопредељењу и одвајању од Аустроугарске. Упозоравао је на став Загреба према уједињењу, истичући да Срби, Хрвати и Словенци нису један народ. Изнемогло Царство није имало снаге да се супротставља оваквим процесима, што у прилогу томе говори да се Угарска, месец дана након пробоја Солунског фронта, одвојила од Цислајтаније. Одлучна идеја српског народа да се уједини са својом матицом добила је свој епилог 25. новембра 1918. године. На улицама градова и мањих насеља владало је свеопште одушевљење, клицало се краљу Петру и престолонаследнику Александру, додељиване су свечане заставе официрима ослободиоцима. Можемо констатовати да су аутори у овом последњем поглављу заокружили једну узбудљиву причу о Пречанским Србима у Великом рату.

У закључку рада изнети су резултати погубне политике Хабзбуршке монархије, која је осцилирала од стабилне државе до државе на ивици пропасти. Све оно што је стварала кроз векове, вештом политиком својих

државника и дипломата, успела је да за краткорочни период претвори у очајно стање. Понашање појединих политичара и официра, њихов суревњив став према осталим народима, допринео је бржем колапсу државе и војске. Потценили су снагу и издржљивост српске армије, упорност италијанске и руске војске, нелојалност Угарске. Подржавали су шиканирање, дискриминацију и малтретирање српског народа. Укинули су им право да се политички изјашњавају, да пишу ћирилицом. Преко штампе су их окривили за главне виновнике Првог светског рата и тиме навукли мржњу осталих народа према Србима. Закључујемо да су аутори овом вредном монографијом успели да отргну од заборава улогу Пречанских Срба у до тада највећем ратном сукобу на старом континенту. Тиме је дат драгоцен допринос у изучавању још једног поглавља националне историје.